

Strömforsin Ruukki, Ruukintien pohjoisosa
Rakennushistoriaselvitykset, osa 1

Strömforsin Ruukki

Taustaselvitys

31.01.2022

Sisältö

1. *Johdanto*
2. *Rautaruukkien toiminta Suomessa*
3. *Strömforsin ruukkia johtaneet suvut*
4. *Strömforsin ruukin historia*
5. *Strömforsin ruukin rakennuskannan muodostuminen*
6. *Strömforsin ruukin arkkitehtuurin peruspiirteet*
7. *Lähteet*

1 Johdanto

Loviisan kaupunkisuunnitteluosasto tilasi Aie Arkkitehdeilta keväällä 2021 seitsemän Strömforsin ruukissa sijaitsevan rakennuksen rakennushistoriaselvitykset. Kaikki kokonaisuuteen kuuluvat rakennukset sijaitsivat Strömforsin Ruukintien pohjoispuolella osana historiallisen päärakennuksen piha-alueeta sekä ruukin keskustan pohjoisinta osaa, Tallinmäkeä.

Kaikille rakennuksille ympäröivää ruukkia koskeva historia on yhteinen, joten kokonaisuutta lähestytään yhden taustakappaleen kautta. Tämän taustakappaleen lisäksi jokaisella rakennuksella on oma tausta -osuutensa, jossa syvennetään kyseiselle rakennukselle yksilöllisiä teemoja.

Taustakappaleen tavoite on luoda rakennushistoriaselvityksille kehys, jonka kautta rakennusten kokemia muutoksia on helpompi ymmärtää. Tässä kappaleessa käsitellään lyhyesti rautaruukkiyhteisöjä Suomessa, Strömforsin ruukin keskeistä kehityskulkua, ruukkia johtaneita henkilöitä sekä ruukin rakennuskannan muodostumiselle ja arkkitehtuurille tyypillisiä piirteitä.

Kuva 1. Kartta Loviisasta ja Kymmene-laaksosta vuodelta 1855. Strömfors merkitty kartalle punaisella.

2 Rautaruukkien toiminta Suomessa

Ensimmäiset perinteisen rautateollisuuden työyhdyskunnat perustettiin 1500-luvun lopulla Suomen länsirannikolle Ruotsin kuningaskunnan toimesta. Niitä kutsuttiin suomeksi rautaruukeiksi ruotsinkielisen järn bruk sanan pohjalta. Raudantuotanto 1600-luvulla kulutti valtavasti metsää, ja saadakseen kaikki luonnolliset rautavaransa käyttöönsä, Ruotsin vuorikollegion oli pakko suunnata valtakunnan rajoille asti etsimään teollisuuden käyttöön sopivia alueita. Edellytykset rautaruukin perustamiselle olivat laajat metsävarannot polttoaineeksi, riittävästi vesivoimaa taantaan sekä hyvät yhteydet Itämerelle, joka mahdollisti ruotsalaisen vuorimalmin kuljetuksen tehdasalueelle.

Ruotsalainen vuorimalmi oli edellytys raudanjälöstykselle suurimmissa osissa Suomen ruukeista, jonka malmivarannot eivät pystyneet kilpailemaan ruotsalaisten kaivosten kanssa. Vuorimalmia käyttävät ruukit sijoittuivat pääasiassa Suomen länsirannikolle. 1700-luvulla Suomen järvimalmiesiintymiä pyrittiin valjastamaan rautateollisuuden käyttöön, synnyttäen Järvisuomen alueelle toisen ruukkikeskittymän. Valitettavasti järvimalmista tehdyn taontatuotteen laatu ei kuitenkaan pystynyt kilpailemaan vuorimalmista tuotettujen tuotteiden kanssa ja järvimalmi-

Kuva 2. Kartta Suomen rautaruukeista. Vuorimalmiruukit ovat sijoittuneet längsirannikolle.

ruukkien kukoistus jäi muutamaa ajan hermolla tehokkaasti kehittyvää poikkeusta lukuun ottamatta lyhyeksi.

Raudanjalostusprosessiin valmiiksi rautatuotteeksi kuului karkeasti viisi vaihetta: rautamalmin hankinta (louhiminen tai järivistä nosto); rautamalmin prosessointi masuunissa puhtaammaksi takkiraudaksi; takkirautaa takomalla kuonaprocentin laskeminen ja sitkeän kankiraudan tuottaminen; kankiraudan edelleen takominen jatkojalostukseen sopiviksi nippurautatangoiksi; sekä nippu- takeiden kehitys lopulliseksi tuotteeksi. Suinkaan kaikissa rautaruukeissa ei ollut kaikkiin prosesseihin vaadittavia laitoksia, vaan oli yleistä, että esimerkiksi rautamalmin prosessointiin vaadittua masuunia käytti useita rautaruukkeja.

Suomen ensimmäiset rautaruukit syntyivät kuningas Kustaa II Aadolfin perustamina. 1640-luvulle tultaessa Suomessa toimi viisi rautaruukkia: Mustio, Fagervik, Fiskars, Billnäs ja Antskog. Ne kaikki sijoituivat samalle rannikkoalueelle ja yhteensä niissä toimi neljä masuunia, kuusi kankivasarapajaa ja kaksi jatkojalostuksesta vastaavaa manufaktuuripajaa. Ruukkien alkutaival Suomessa ei ollut yksioikoinen, sillä ensimmäiset valtion etäohjauksessa toimineet ruukit eivät pysyneet kannattavina aiheuttaen useiden yrit-

täjien vararikkoja. Vasta 1700-luvun alkupuolella parempien suhdanteiden, yleisen taloudellisen nousukauden ja vero- ja tullihelpotusten avulla Suomalaiset ruukit alkoivat saavuttaa merkittävämpää taloudellista asemaa sekä alueellista valtaa. Ruukkiyhteisöt muodostuivat vaikutusvaltaisiksi yhteisöiksi: ne saivat käydä kauppaa maalaisten kanssa tuotteista samaan tapaan kuin kaupungitkin.

Ruukkiyhteisöihin kuului myös paljon muuta kuin rautateollisuuden laitokset. Useimmat rautaruukit olivat omavaraisyhdyksuntia, jotka erityisesti 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa pyrkivät tuottamaan kaiken yhteisön elämään vaaditun itse. Se teki rautaruukeista pieni työyhdyskuntia, joihin kuului peltoalueita, maatalousyrittäjyyttä, panimoita, sahateollisuutta, useita käsityöläisiä kuten nahkureita ja leipureita, sekä usein myös ruukin kirkko, joka vastasi yhteisön henkisistä tarpeista. Saavutettuaan taloudellisesti vakaamman aseman, rautaruukkien johtajista, ruukinpatruunoista, tuli merkittäviä muodin ja kulttuurin kuluttajia, jotka pyrkivät osoittamaan kuuluvuuttaan korkeampaan säätyyn näkyvästi. Erityisesti Suomen alueella tämä teki useista rautaruukeista edelläkävijöitä erityisesti kartanoarkkitehtuurin saralla.

Suomalaisten rautaruukkien perinteisten valmistusmetodien kukoistus alkoi heikkeneämään 1800-luvun jälkipuoliskolla. Uuden ajan innovaatiot kuten konepajat ja lopulta myös sähkön käyttö voimanlähteenä syrjäyttivät vähitellen vesivoimaiset laitokset, jotka eivät pystyneet kilpailemaan uusien laitosten kanssa tuotantonopeudessa. Osa ruukeista investoi uusiin laitteisiin ja onnistui säilymään alalleen merkityksellisinä lävitse 1900-luvun alun hankaluuksien. Suurin osa historiallisista rautaruukeista kuitenkin valitsi täysin uuden päätoimisen elannon kuten sahateollisuuden tai uusiin materiaaleihin kuten muoviin pohjautuvia kehityskaaria. Merkittävä osa teki täyden vararikon ja muuttuivat raunioituneiksi jäänteiksi ennen sopivaa uusiokäyttöä.

Salokorpi, A. (1999)

Metallinjalostajat ry (2014)

Kautovaara, P. (1986)

Härö, E. (1997-2005)

3 Strömforsin ruukkia johtaneet suvut

Creutz

Creutzien suvun historia suomen rautaruukkien aikaan on lähtöisin Lorentz Creutz vanhemman lapsista Lorentz Creutz nuoremasta ja Johan Creutzista.

Vapaaherra Lorentz Creutz nuorempi oli Turun ja Porin maaherra, vuorikollegion varapresidentti sekä Suomen vuorikaivosten tirehtööri, joka perusti useita ruukkeja Suomeen. Lorentzin perustamia ruukkeja ovat Forsbyn ruukki 1682, Teijon ruukki 1686, Kauttuan ruukki 1689, Kirjakkalan ruukki sekä Pohjan ruukki.³ Lorentzin hallintaan kuuluivat myös Petjärven ratsutilukset, jotka hän oli saanut naituaan kenraali Jakob Magnus Duvallin tyttären. Nämä hän kuitenkin menetti vuonna 1690 valtiolle.⁴ Hän kuoli vuonna 1698. Lorentzin lapsista, Otto Gustaf Creutz jatkoi Teijon ruukin parannusta ja Claes Creutz peri puolestaan Kauttuan ruukin. Molemmat menettivät myöhemmin ruukkien hallinnan. Lorentzin leski myi Teijon ja Kirjakkalan ruukit eversti Klas Flemingille 1727³ ja Gustav Teijon ruukinkartanon 1738,¹ kun taas Claes puolestaan joutui panttaamaan Kauttuan ruukin lainaa vastaan tukholmalaiselle kauppiaille Paul Timmille, jolle Claesin kuoltua 1704 ruukin omistus myös jäi.^{2,3} Lorentzin veli, Vapaa-

herra Johan Creutz oli Hämeen ja Uudenmaan maaherra, joka korotettiin sittemmin kreiviksi sekä Turun hovioikeuden presidentiksi. Isältään Lorentz Creutz vanhemmalta, hän perimonia ratsuvelvollisia säteritiloja sekä augmentti-tiloja. Johan seurasi veljensä esimerkkiä, ja perusti säteritilalleen Sippolaan ruukin, jonka kuitenkin joutui lakkauttamaan.^{1,2} Hän sai hallintaansa aiemmin veljensä hallinnoiman Petjärven tiluksen vastineeksi ratsupalvelu-velvollisuudesta, ja perusti sinne Petjärven rautaruukin.^{1,4}

Johanilla oli kaksi poikaa, Carl Creutz ja Gustav Creutz. Johan Creutz kuoli 1726, jolloin Petjärven ruukin omistus siirtyi Carl Creutzille, joka puolestaan kuoli 1740. Viimeinen Petjärven ruukkia hallinnut Creutz olikin Johanin toinen poika, Gustav Creutz, joka myi ruukin 1744.¹

Nohrström

Anders Nohrström oli vuoden 1740 tienoilla ruukinisännöitsijänä sekä Forsbyn ruukilla että Petjärven ruukilla. Siren 12 Ostettuaan Petjärven ruukin yhdessä Jakob Forsellin kanssa 1744,^{1,2,3,4} muutti Nohrström itse nyt Strömforsiksi ristittyyn ruukkiin hoitamaan käytän-

nön työnjohtoa ja rakentamistöitä. Andersin kuoltua 1758, siirtyi hänen osuutensa vaimolle Ester Sidonia von Raschaulle. Hänellä oli kaksi tytärtä, Ester Sofia Nohrström ja Jakobina Sara Maria Nohrström, ja Ester von Raschaun kuoltua ruukinosuudet olivat jakautuneet tyttärien puolisoille. Ester Nohrström avioitui Kapteeni Anders Gustav Munsterhjelmin kanssa vuonna 1763, ja muuttivat 1780 Elimäelle Hämeenkyän kartanoon. Jakobina Nohrström avioitui 1769 kapteeni vapaaherra Brent Otto Rehbinerin kanssa, ja he lähtivät 1772 maasta Kustaa III:n vallankaapuksen takia. Kumpikin pari myi tahi jätti osuutensa Strömforsin ruukista vuoteen 1781 mennessä.¹

AfForselles

Jakob Forsell oli ollut sissinä sodissa ja sittemmin ryhtynyt kauppiaksi. Elämänsä aikana hän toimi myös raatimiehenä, pormestarina, teollisuusmiehenä sekä lopulta myös Suomen edustajana Ruotsin valtiopäivillä. Hän oli venäjän puolelle jääneestä Haminasta kotoisin, ja ostettuaan yhdessä Anders Nohrströmin kanssa Petjärven ruukin vuonna 1744, jäi hän uuteen kaupunkiin, joka tultaisiin pian ristimään Loviisaksi, hoitamaan ruukin asioita.

Hänestä tuli Loviisan pormestari piakkoin ruukin ostamisen jälkeen, vuonna 1747. Forsellilla oli hyvät suhteet niin yrittäjäpiireissä kuin viranomaisiin, ja ajoi yhtä aikaa kaupungin sekä ruukin etuja. Ansioistaan hänelle annettiin Kauppaneuvoksen arvonimi, sekä hänet aateloitiin nimellä af Forselles vuonna 1767. Hänellä oli poika, Henrik Johan af Forselles. Hän kuoli vuosi aateloimisen jälkeen, vuonna 1768.

Henrik Johan af Forselles nousi vähitellen perikunnan johtajaksi ja ryhtyi yhdistämään pirstaloitunutta ruukinomistusta.^{1,2,4}

Vuonna 1781 Strömforsin omistus oli jälleen yksissä käsissä. Henrik sai vuorineuvoksen arvonimen suhteellisen nuorena, vuonna 1784 ja sijoitti suuria rahamääriä kaivosyrityksiin keski- ja länsi-Uudellamaalla. Hän kuoli 35-vuotiaana vuonna 1790, jättäen omistuksensa puolisolleen Virginia af Forsellesille.^{1,2,4}

Virginia af Forselles kuoli vuonna 1847, jättäen ruukin pojalleen Jakob Henrik af Forsellesille, joka oli toiminut vuorikapteenina Salan hopeakaivoksilla Ruotsissa. Jakob ei ehtinyt vaikuttaa Strömforsissa järin pitkään ja vuonna 1855 kuollessaan jätti ruukin pojalleen Pehr Henrik af Forsellesille. Pehr oli suvun viimeinen ruukkiomistaja, ja jätti ruukin lopulta velkojilleen 1876.¹

Ahlström

Antti Ahlström syntyi 1827 maanviljelevään ja puutalouskauppaa harjoittavaan sukuun. Hän avioitui Anna Margareeta Liljebladin kanssa vuonna 1850, jonka kautta hänestä tuli isäntä Merikarvian Lankosken kylän Isotaloon. Tilalla oli ennestään maatalouden lisäksi myös sahatoimintaa, sekä muun muassa pieni pape-ritehdas. Liiketoiminta kasvoi seuraavina vuosina nälkävuosista huolimatta. Anna Margareeta kuoli 1870, jolloin Ahlström oli myös ostanut Noormarkun ruukin. Kaikenkaikkiaan Ahlströmin ostamat rautaruukit olivat Noormarkku (1870), Kauttua (1873, Leineperi (1877) ja Strömfors (1886). Kaikissa ruukeissa oli vanhaa rakennuskantaa, mutta jokaiseen Ahlström jätti myös jälkensä.

Ensimmäisenä rakennuskantaa uudistettiin Noormarkussa. Työ ei alkanut heti kauppojen jälkeen, sillä sairaudet ja Kauttuan hankkiminen jarruttivat ensin suunnitelmia. Noormarkun vanha päärakennus ei kuitenkaan ollut asumismukavuudeltaan halutun kaltainen ja Noormarkun muututtua Ahlströmien pääasialliseksi sijainniksi, oli uudelle rakennukselle suuri tarve. Sen sijaan, että Ahlström olisi keskittynyt pelkästään taantaan, tähän mennessä Strömforsin pääasialliseen toimintaan, panos-

ti Ahlström myös sahateollisuuteen, mikä nosti ruukin uuteen nousuun.

Samoin uudistuksia toteutettiin muihinkin ruukkeihin. Antti Ahlström kuoli 1896, ja ruukki jäi Ahlström Osakeyhtiön omistukseen. Strömforsin tuotanto pysyi samanlaisena vuoteen 1953 asti. Silloin yhtiö rakennutti ruukin itäpuolelle uuden keinohartsitehtaan. Ruukista kasvoi nopeasti tiivis tehdasyhdyskunta, jonka hyvinvointiin myös panostettiin. Lopulta ruukki myytiin vuonna 1999 Schneider Electronicsille.⁵

- 1 Sirén, O. (1971)
- 2 Laine E. (1952)
- 3 Salokorpi (1999)
- 4 Idström T. (1950)
- 5 Aho, J. (1910)

4 Strömforsin ruukin historia

Kymijoen Ruotsinpyhtään kosken hyödyntäminen maatalouden ja kalastuksen käyttöön on alkanut jo ennen teollisuuden tuloa paikkakunnalle. Teolliseen käyttöön koski valjastettiin ensimmäisen kerran 1698, kun Pernajalainen Johan Creutz perusti silloin Petjärveksi kutsutulle alueelle rautaruukin. Sen toimikausi jäi lyhyeksi sen tuhoutuessa Ison vihan aikana tulipalossa 1711. Uudelleenrakennus viivästyi ja valtioiden ajaututtua uuteen sotaan 1741–43, Creutz myi ruukin Anders Nohrströmille ja Jakob Forsellille (Aateloitiin nimille af Forselles vuonna 1767).

Teollisuusrakennukset rakennettiin van-

Kuva 3. Ruukin paikalle on merkitty vuoden 1692 maakirjakartassa mylly sekä kalastuspaikka.

hojen tilalle ja ruukki nimettiin uudelleen Strömforsiksi. Taonta aloitettiin uudelleen 1746, seuraavina vuosina ruukkiin lisättiin myös uusia toimintoja, kuten saha. Toimintaa vauhditti erityisesti uuden satamakaupungin, Loviisan rakentaminen. Ruukki oli nousujohteinen, kunnes se siirtyi perustajiensa perikunnille ja sekavassa omistajatilanteessa pääsi rapistumaan.

Vuonna 1781 Henrik Johan af Forselles osti Nohrströmin perillisten osuudet ja aloitti ruukin kunnostustyöt. Valitettavasti uusi vuoristoneuvos menehtyi nuorena ja ruukin hallinta siirtyi hänen leskelleen, Virginia af Forsellesille, joka jatkoi miehensä uudistushankkeita menestyksekkäästi.

Virginia af Forsellesin kausi oli jälleen ja lisärakentamisen aikaa. Suurin osa nykyisestä Strömforsin Ruukin rakennuskannasta on hänen aikakaudeltaan. Rakennusaaltoon oli kaksi selkeää syytä: vuoden 1805 tuhoisa tulipalo, sekä ruukin tuotannon monipuolistuminen sekä kasvu. Rakennuskanta tältä ajalta on myös hyvin dokumentoitu, sillä Virginia palovakuutti kaikki ruukin rakennukset vuonna 1832. Koskea hyödynnettiin raudanvalmistuksen lisäksi myös panimossa, tiilitehtaassa, sahalla ja myllyssä.

Af Forsellesien valtakausi päättyi vuonna 1879, kun parannusliikkeistä huolimatta ruuk-

ki alkoi jäämään tuotantokilpailussa jälkeen ja lopulta yleinen raudanviennin alatila, sekä huono sato ajoivat tilanteen lohduttomaksi. Ruukin osti lopulta 1886 kauppaneuvos Antti Ahlström, joka liitti Strömforsin jo aiemmin hallitsemaansa teollisuusrakennusten kantaan. Taonnan sijaan Ahlström päätti panostaa sahateollisuuteen, mikä ohjasi ruukin uuteen nousuun.

Sahateollisuus ja taonta toimivat ruukin pääasiallisina tuotantomuotoina vuoteen 1953 asti. Maailmansodat, vanhentunut teknologia ja ruukin epäedullinen sijainti suhteessa raskaan materiaalin kuljetukseen ajoivat A. Ahlström Osakeyhtiön harkitsemaan uudelleen sijoitustaan ja päättivät lopulta luopua perinteikkäistä keinoista hyödyntää Ruotsinpyhtään koskea. Sen sijaan yhtiö rakennutti ruukin itäpuolelle uuden keinohartsitehtaan ja siirsi siihen liittyneet toiminnot Karhulasta Strömforsiin. Muoviteollisuus ei kärsinyt raskaan teollisuuden haasteista ja alueen olemassa oleva asukas- ja asuntokanta vastasi osittain tehtaan tarpeisiin. Pian asuntoja jouduttiin kuitenkin lisäämään ja osa ruukin vanhasta rakennuskannasta muunnettiin tehdastyöläisten asunnoiksi. Ruukista kasvoi nopeasti tiivis tehdasyhdyskunta, jonka hyvinvointiin myös Ahlström panosti muun muassa urheilukentällä, uimarannalla ja työ-

väentalolla.

Teollisuus jätti Strömforsin Ruukin lopullisesti vuonna 2014, kun Ahlströmiltä tehtaan vuonna 1999 ostanut Schneider Electronics päätti siirtää tuotantonsa pois ruukista. Hetken aikaa ruukissa oli hiljaista, mutta aktiivisten paikallisten ja uusien pienyrittäjien työllä alue on siirtynyt kohti kulttuuritoimintaa ja elämyksiä.

Alueella nykyisessä rakennuskannassa on suoritettu suurempia muutoksia ja korjauksia 1900-luvun puolivälissä uuden muovitehtaan valmistumisen nostettua asuntojen tarvetta alueella ja osassa rakennuksista uudelleen 1900-luvun lopussa Strömforsin elävöittämiin tähtäävän liikkeen johdolla.

Sirén, O. & Palmén, Å. (1971)

Rautakorpi H. ym, (2008)

Idström, T. & Wiias, O. (1950)

Taloussanommat (12.1.1999)

Kauppalehti (6.5.2014)

Yle Uutiset (3.11.2015)

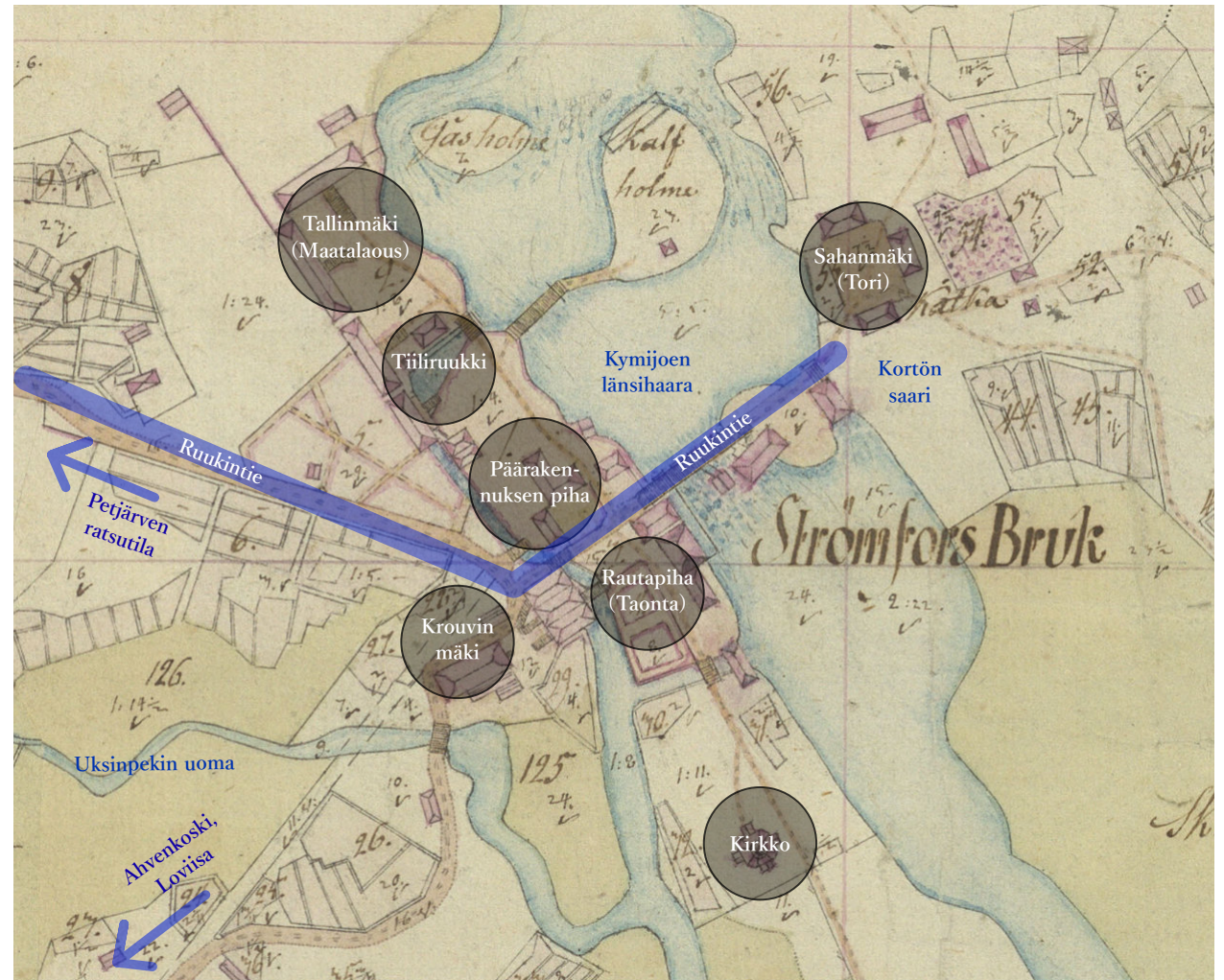

Kuva 4. Ilmakuva Strömforsista 1950-1970-luvulta.

5 Strömforsin ruukin rakennuskannan muodostuminen

Rautaruukkien muodostuksessa usein vesi-voima saneli teollisten toimintojen paikat. Sen lisäksi aikalaisarvostus keskeiselle ruukinkadulle yleensä asetteli ruukkiyhdyksunnan muut toiminnot kuten asunnot, krouvit, muut pajat ja tuotantolaitokset niin sanotun ruukinkadun varrelle. Sen päätteinä toimivat yleensä ruukin kartano tai päärakennus toisessa päässä ja tuotantolaitokset tai ruukin kirkko toisessa.

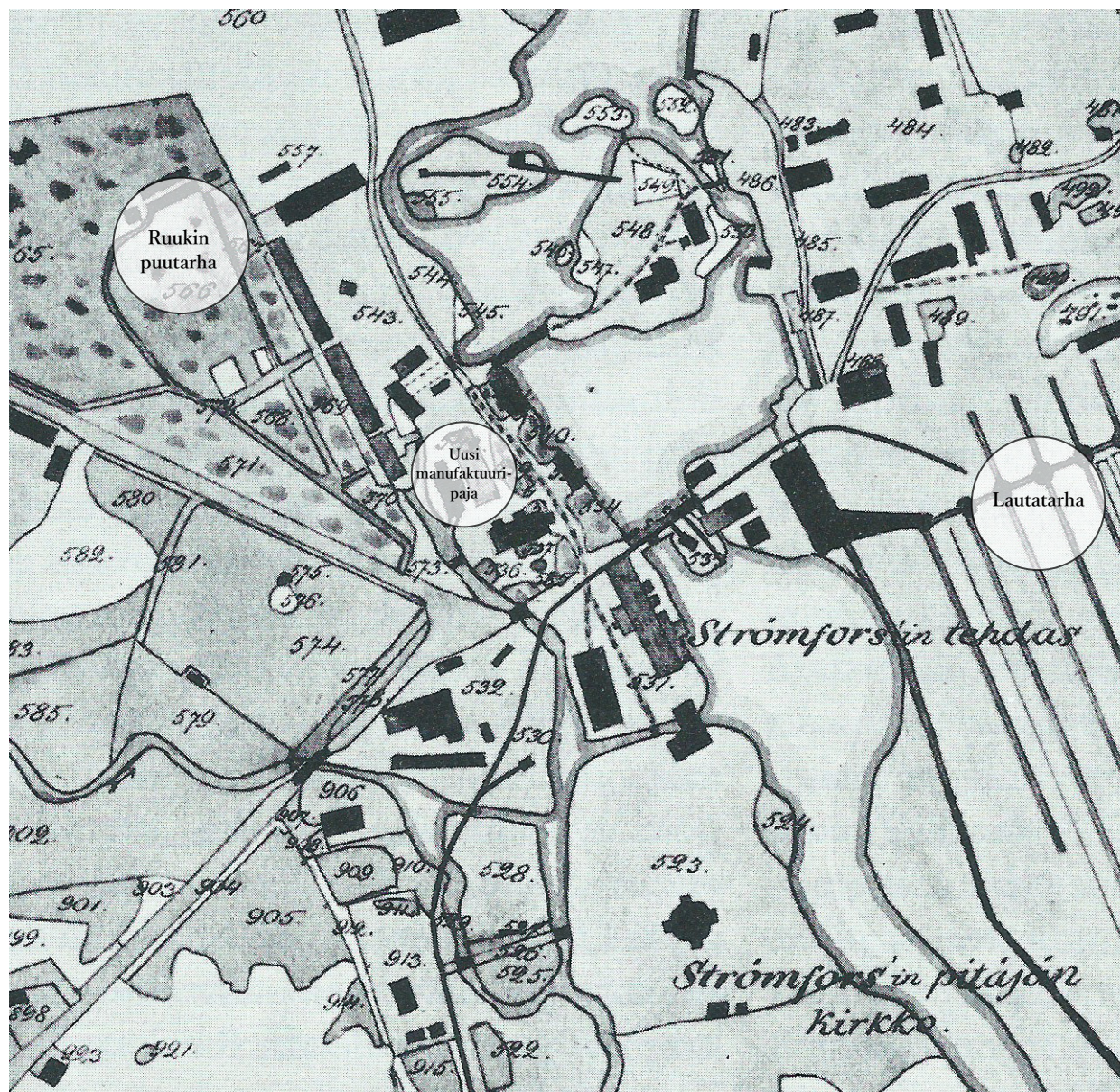
Strömforsin ruukki on muodostunut Kymi-joen länsihaaran kahdelle rannalle sekä haaran keskelle jäävälle saarekkeelle, jolla ruukin varhaisimmassakin historiassa on sijainnut mylly. Nykytilanteessa olevat kankivasarapajan toiminnot sekä nykyinen mylly voidaan nähdä sijaitsevan niiden alkuperäisillä paikoillaan. Laajentuessaan 1750-luvulta lähtien ruukille ei kuitenkaan muodostunut selkeää ruukinraittia, jonka varrelle yhteisö olisi rakentunut. Strömforsin Ruukintie saapuu kylälle Petjärven ratsutilan suunnasta, joka on ollut merkittävä paikallinen tila jo ennen ruukin perustamista ja tekee tiukan käännöksen kohti koillista ja Sahanmäen työväenasuntoja Krouvinmäen kohdalla. Sen lisäksi ruukille saapuu tie Ahvenkosken ja Loviisan suunnasta lounaasta. Ruukin päärakennus sijoitettiin vuonna 1755 Ruukintien taitoskohtaan, kankivasarapajasta katsottuna tien pohjoispuolelle. Samoihin ai-

Kuva 5. Kartta Isojakoa varten vuodelta 1803. Kartan päälle on merkitty ruukin toimintakeskittymiä 1800-luvun alussa. Niiden vaikutus on nähtävissä tutkimushetkenkin tilantessa.

koihin Kymijoesta puhkaistiin uusi uoma pää-rakennuksen pohjoispuolelta, jonka varrelle sijoitettiin tiiliruukin rakennukset. Ilmeisesti jo 1700-luvulla tiilirakennusten pohjoispuolelle oli tehty talli- sekä navettarakennus, jotka muodostivat maatalouspihan. Kirkko rakennettiin vuonna 1770 kankirautapajasta etelään kukkulan päälle. Mylly jäi sen historialliselle paikalle keskelle koskea ja joen vastarannalle Kortön saaren puolelle perustettiin saha noin 1750-luvulla sekä työväenasuntojen keskittymä 1780–1790-luvulla. Työväenasuntojen keskiöön jäi kylän asukkaiden sosiaalinen tila, jossa järjestettiin vielä 1900-luvun alussa markkinoita. Tien varrelle asettumisen sijaan Strömforsin rakennuskanta alkoi siis muodostaa eräänlaisia toimintapihojen keskittymiä, jotka yhdistyivät toisiinsa tien sijaan joen ja jokiuomin ylittävien silloin ja poluin.

Vuosien 1800–1892 aikana kaikki nykhetkessä ruukin historialliseen keskustaan kuuluvat rakennuksen olivat saaneet paikansa. 1700-luvun jäsentely on yhä selkeästi havaittavissa, mutta rakennuskannassa on tapahtunut muutoksia erityisesti Ruukintien pohjoispuolella. Keskelle tiiliruukin ja vanhan päärakennuksen väliin jäävää piha-alueetta on tehty uusi maanalainen vesi-uoma sekä uusi manufaktuuripaja 1840–50-luvulla, jonka hiilivarasto on rakennettu pajan länsipuolelle noin 1880-luvulla. Jokitörmälle uudesta pajasta koilliseen on tehty vuonna 1824 uusi johtajan asunto ja konttori, joka jo kartan tekovuoteen

Kuva 6. Kartta vuodelta 1910. Kuvaan merkitty 1810-luvun jälkeen ilmestyneet toimintakeskittymät.

1910 mennessä on muutettu pelkkään asuin- käyttöön. Vanha päärakennus on sen sijaan korvattu uudella vuonna 1892 ja konttori sekä johtajan asunto on siirretty siihen. Tiiliruukin laitokset ovat monipuolistuneet ja jokiuoman varrelle on rakennettu myös panimo vuonna 1806. Tiilitehtaiden pohjoispuolelle on jäsen- tynyt Tallinmäki sellaisena, kun se tutki- mushetkellä on vuosina 1807–1809. Vielä 1700- luvulla puuttunut Krouvinmäen savitalo tehtiin vuonna 1805. Krouvinmäen ja kankivasarapajan välistä ovat hävinneet alkuperäiset hiilimaka- siinit, jotka aikaisemmin rajasivat niin sanotun rautapihan. Niiden tilalle on tehty uusi hiili- makasiini kankivasarapajan myötäisesti. Sahan toiminnot ovat monipuolistuneet ja kartassa sahan kasvanut vaikutus nähdään myös sen itäpuolelle levittäytyvänä lautapihana. Myös Sahanmäen työväenasuntojen keskittymä on kasvanut kohti koillista.

Vuoden 1910 kartan jälkeen tapahtuneet muutokset liittyvät ainoastaan muodostuneet ruukin keskustan supistumiseen sekä kes- kustan lähialueiden asuinalueiden kasvuun, kun vuonna 1947 rakennettu muovitehdas muutti ruukin elinkeinotoimintaa niin mer- kittävästi, että vanhat teollisuusrakennukset jäivät vaille käyttöä yksitellen. Kenties suurin myös maisemaan vaikuttanut muutos poisti kokonaisen toimintakeskittymän, kun tiili- ruukin uoma täytettiin ja siihen liittyneet rakennukset purettiin 1950-luvulla. Muutos poisti historiallisen jaon päärakennuksen kar-

Kuva 7. Strömfors vuonna 2021. Karttaan merkitty 1700-1810-lukujen säilyneet toimintakeskittymät.

tanonpihan, jonka keskelle Yläpaja oli rakennettu, ja Tallinmäen maatalouspihan väliltä. Tehdas loi myös historialliselle Ruukintielle uuden päätteen, joka oli aikaisemmin siirtynyt jo Sahanmäen työväenasunnoilta lautapihalle ja nyt edelleen uudelle tehtaalle. 1950-luvun jälkeen ruukinkeskustan kokonaisuuden voidaan nähdä säilyneen hyvin muuttumattomana. Vanhat toimintapihojen kokonaisuudet on yhä hahmotettavissa ruukin rakenteessa ja omalta osaltaan ruukin tieverkoston voidaan nähdä sen sijaan olevan yhä muutoksessa. Esimerkiksi Ruukintieltä pohjoiseen kohti Tallinmäkeä johtava polku on saanut jo tien elkeet, mutta sitä ei ole erikseen nimetty.

Tutkimushetkellä Strömforsin ruukin alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin (RKY). Alue ulottuu erityisesti lounaassa paljon ruukin käsitellyn keskustan ulkopuolelle ja kattaa muun muassa 1900-luvun alkupuolella muodostuneen koulukokonaisuuden ja Uksinpekin uoman niittymaiseman

Sirén, O. & Palmén, Å. (1971)

Rautakorpi H. ym, (2008)

Idström, T. & Wiias, O. (1950)

Salokorpi, A. (1999)

Kautovaara, P. (1986)

Haastattelu, ruukkilainen Jari Excell (7/2021)

Kuva 8. RKY-rajat Strömforsin alueella. Suojeltu ympäristö ulottuu pitkälle ruukinkeskustan ulkopuolelle.

Strömforsin vanha rakennuskanta v. 2021

1. Päärakennus, r. 1892.
2. Alapaja, rakennettu uudelleen 1786, 1871-72.
3. Mylly, r. Rakennettu uudelleen 1784, 1809.
4. Verkhuusi, r. 1803-1912.
5. Kirkko, r. 1770.
6. Savitalo, r. 1805.
7. Letkumakasiini, r. 1823.
8. Yläpaja, r. 1846-57.
9. Tiiliruukin aitta, r. 1836.
10. Vaasanlinna, r. 1806.
11. Vaasanlinnan autotalli, r. 1960-70-luku.
12. Talli, r. 1807.
13. Navetta, r. 1809.
14. Tallinmäen esiintymislava, 2000-luku.
15. Armonlinna, r. 1824.
16. Harahaan varasto, r. 1850-luku.
17. Armonlinnan autotalli, r. 1960-70-luku.
18. Vanha pehtoorin asunto, r. 1770-1803.
19. Saha, 1745, rakennettu uudelleen useita kertoja.
20. Työläisasunto, r. 1793.
21. Seppien talo, r. 1788.
22. Työläisasunto, r. 1795.
23. Tehdas, r. 1947.

Kuva 9. Ortokuva Strömforsista vuodelta 2019.

6 Strömforsin ruukin rakennuskannan yleiset piirteet

Strömforsin ruukin keskustan rakennuskanta on pääasiassa rakennettu vuosina 1790–1850. Useita rakennuksia on korjattu tämän jälkeen ja esimerkiksi vuonna 1770 rakennetun kirkon julkisivua on uudistettu 1800-luvulla merkittävästi. Saharakennus ja Kankivasarapaja ovat kokeneet laajennuksia, sekä muun muassa tulipaloista aiheutuneita osittaisia uudelleen rakennuksia. Näistä pienistä muutoksista huolimatta ruukista on mahdollista löytää paljon yhteneväisiä piirteitä ja rakennuskannan yhtenäisyyttä on pyritty pitämään yllä. Keskeinen rakennuskanta voidaan pääpiirteisesti jakaa neljään: punaisiin puurakennuksiin, valkoiseksi rapattuihin 1800-luvun alun uusiorakennuksiin, tiilisiin teollisuusrakennuksiin ja kertaustyylien edustajiin.

Ruukin puurakennukset ovat julkisivuiltaan punamullalla maalattuja ja viimeistelty valkoisin listoin. Samoin julkisivuvärein on viimeistelty sekä asuinrakennukset, että aitat ja makasiinit. Nykyisissä asuinrakennuksissa on useimmiten vesikattokatteena punainen katto-tiili, mutta myös huopakattoratkaisuja on käytetty erityisesti vähäpätöisemmissä maatalousrakennuksissa. Historiallisesti myös lauta- ja olkikattoja on esiintynyt.

Mielenkiintoisen kokoelman rakennuskantaan tuo Virginia af Forsellesin rakennuttamat

Kuva 10. Armonlinnalla on vähemmän valkoisia listoituksia kuin muilla punaisilla puurakennuksilla.

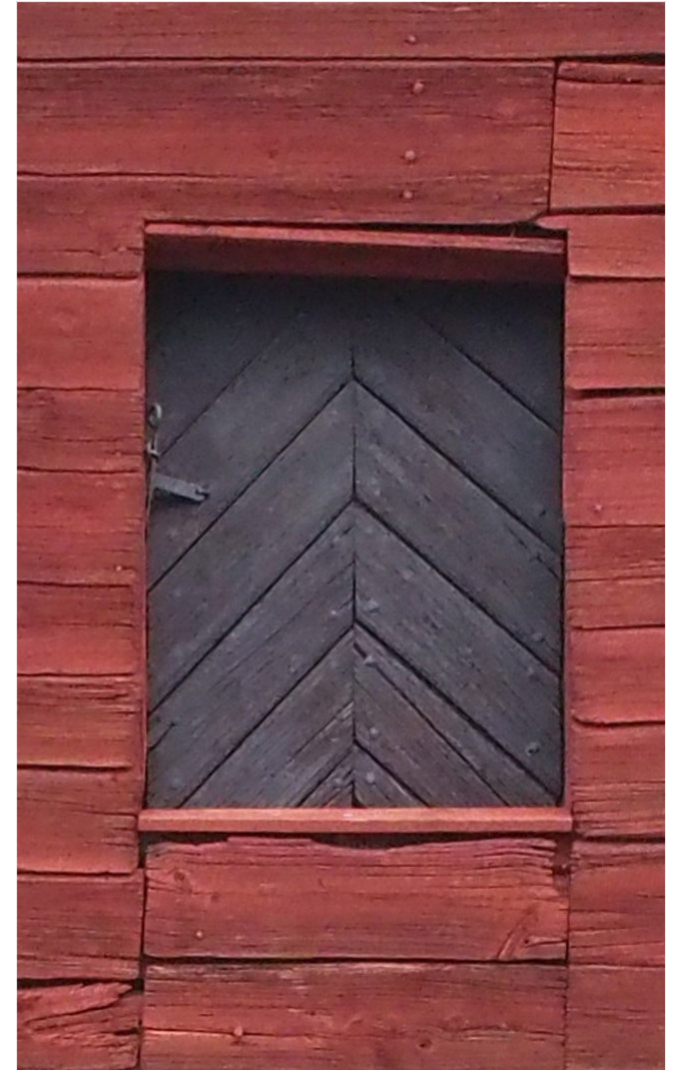

Kuva 11. Tiiliruukin aitan vuorilaudat.

Kuva 12. Sahanmäen työväenasunnon julkisivu.

Kuva 13. Letkumakasiinin ullakon ovi.

vuosien 1805–1809 suuret uudisrakennukset, joihin kuuluvat Krouvinmäki, Vaasanlinna, Talli, Navetta ja nykyisin purettu tiilikuivaamo. Lyhyestä aikakehyksestä huolimatta rakennukset valmistuivat toisistaan poikkeavin runkoratkaisuin. Krouvinmäen krouvilla on massiivisavirunko, miksi sitä myös savitaloksi kutsutaan. Vaasanlinnalla ja Tallilla on alun perin ollut korsvirkerunko, jossa kantava hirsikehikko on täytetty tiilellä. Vaasanlinnan rakenne on myöhemmin muutettu täysin tiiliseksi, mutta Tallin runko on säilynyt. Purettulla tiilikuivaamolla on tiilistä tehty arkadikaarirunko, jonka keskipilaristo on hirsinen. Viimeisenä kokonaisuudesta valmistui Navetta, joka tehtiin kokonaan tiilestä ensimmäisenä rakennuksena ruukissa. Runkovariaatioistaan huolimatta kaikki rakennukset jakoivat samat arkkitehtoniset piirteet. Ne ovat puhtaan valkoiseksi rapattuja, tylpin mansardikatoon varustettuja ja hyvin hillitysti koristeltuja. Jäljelle jääneet neljä luovat punamullattujen puurakennusten joukkoon valkoiseksi rapattujen rakennusten kokonaisuuden.

Edellä mainittujen lisäksi ruukin rautateollisuuteen liittyvät Yläpaja ja Alapaja edustavat kokonaan puhtaaksi muurattuja teollisuusrakennuksia. Niissä on molemmissa löydettävissä tiiliornamentiikkaa erityisesti räystäslistoissa. Myöhemmin valmistunut ruukin

Kuva 14. Krouvinmäen Savitalo.

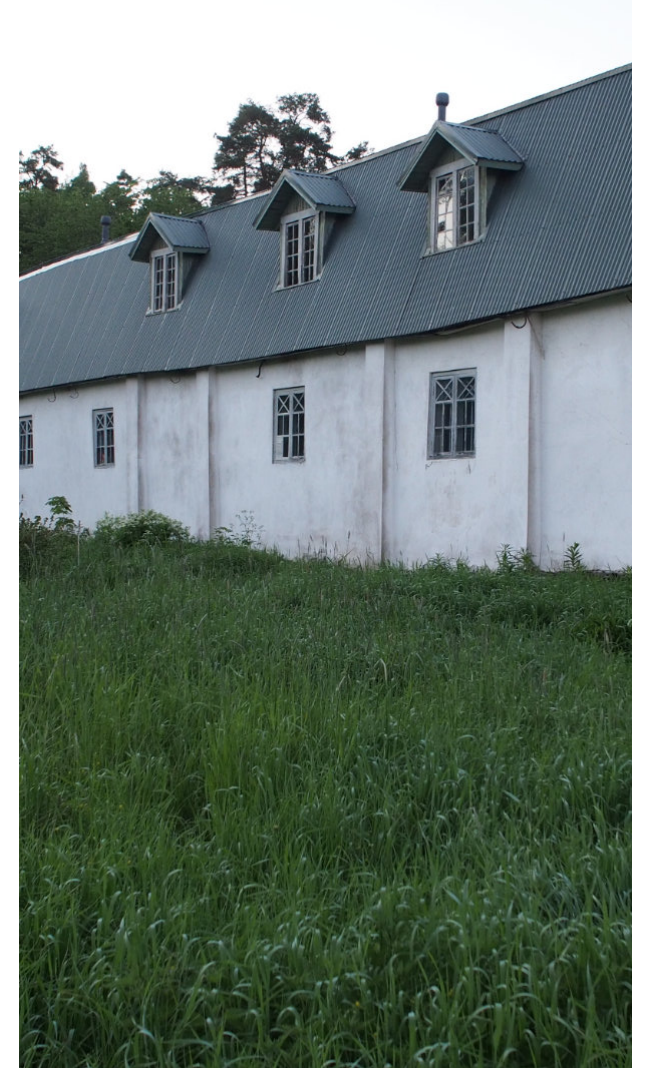
Kuva 15. Vaasanlinna lännestä kuvattuna.

Kuva 16. Savitalon ikkunalla on jäljellä koristeaihe.

Kuva 17. Navetan ovesa on 1800-luvulle tyypilliset saranat.

Kuva 18. Tallin julkisivu länteen.

muovitehdas yhdistyy materiaalimaailmansa puolesta eniten näihin kahteen pajaan.

Viimeisen kerrostuman ruukin arkkitehtuuriin tuo 1800-luvun lopun kertaustyyliä edustava Päärakennus sekä kirkon samalta aikakaudelta oleva uusittu julkiverhous. Kummatkin puisia rakennuksia, mutta eroavat punaisesta rakennuskannasta valkealla julkisivuväriytyksellä, runsaalla listoituksella ja koristeellisilla ikkuna- ja oviyksityiskohdin.

Kuva 19. Yläpajan itäjulkisivu. Koristelu on niukkaa ja rajoittuu räystäskonsoliin.

Kuva 20. Alapajaa on koristeltu enemmän.

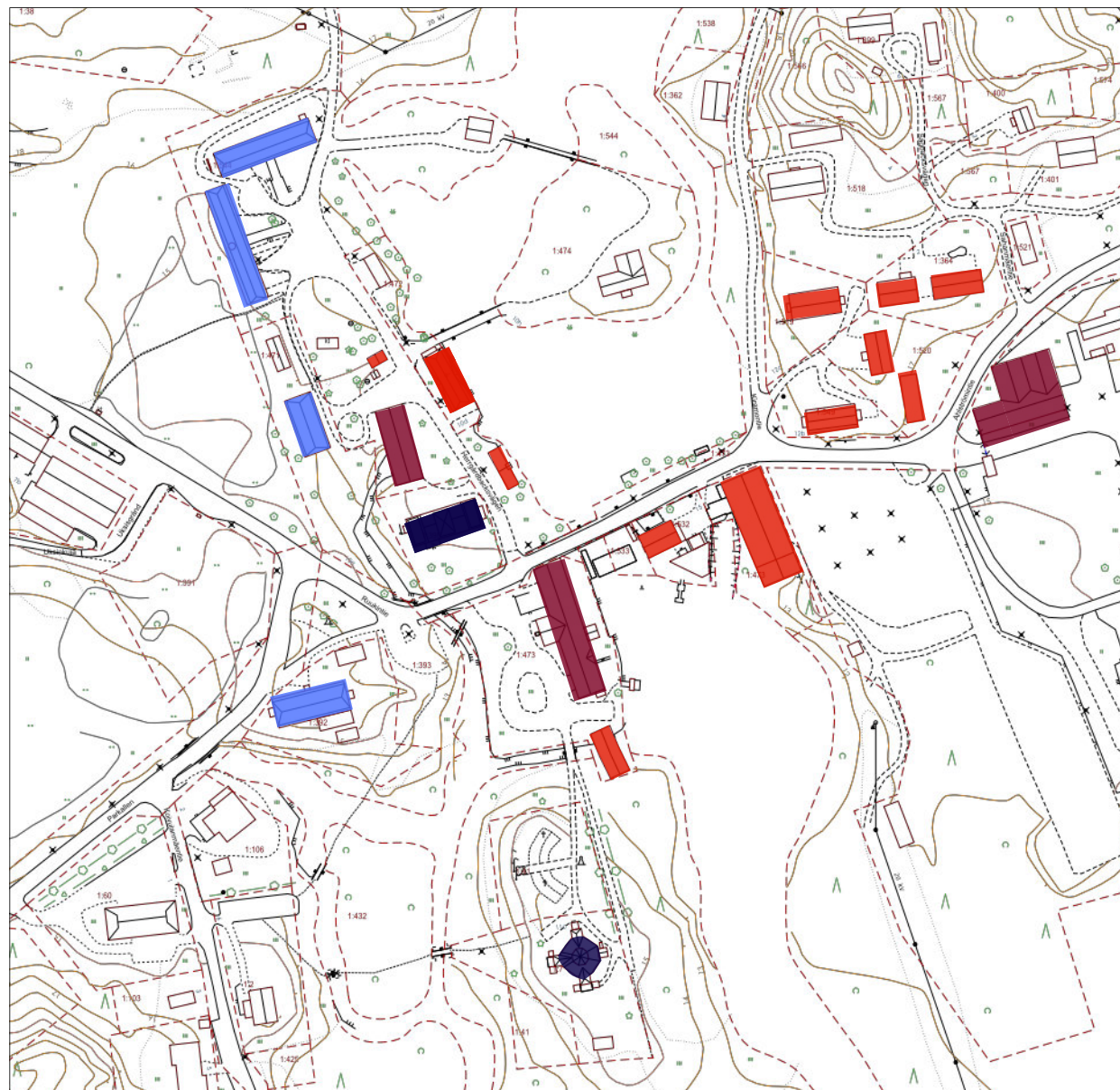

Kuva 21. Ruukin kirkon uusi julkisivuverhous.

Kuva 22. Päärakennus on keskustan uusin rakennus.

- Punaiset puurakennukset
- Tiilirakennukset, rappaamattomat
- 1800-1809 rapatut valkoiset rakennukset
- 1860-1890 -luvun kertaustyylit

Kuva 23. Diagrammi Strömforsin rakennuskannan tyylijakaumasta.

7 Lähteet

Painamattomat lähteet

Björkman, S. (1994). Strömforsin Ruukin Yläpaja - Rakennus- ja Laitehistoriallinen selvitys, tutkimustilanne toukokuu 1994. Museovirasto.

Excell, A (2020). Ruotsinpyhtään letkumakasiini - rakennushistoriaselvitys. Aalto-yliopisto. Espoo.

Härö, E. (1997-2005). Suomen vuoritoimi ja metalliruukit. Historic mining and metallurgy in Finland. / <https://docplayer.fi/3626-Suomen-vuoritoimi-ja-metalliruukit-historical-mining-and-metallurgy-in-finland.html>

Härö Arkkitehti Oy (2000a). Strömforsin Ruukin Ekomuseo Ruotsinpyhtäällä. Ruukin keskeisen rakennuskannan inventointi. Museovirasto.

Lappalainen (1989). Ruotsinpyhtään ruukin vanhojen rakennusten uudelleen käyttö. Museovirasto.

SYKE (1992). Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueetyöryhmän mietintö osa 2. Sivut 27-29: Kymijoen laakso. Helsinki 1992.

Painetut lähteet

Allardt, A. (1923). Strömfors socken. Helsingfors: Söderström.

Härö, M. (2001). Viinanpolttimo, navetta ja Herrojen sauna - rakennusten kohtaloita Strömforsin ruukissa Ruotsinpyhtäällä. Sivut 209-2018. Teoksessa Niskanen, A., Pakkala, P. & Sundman, M. (toim). Antipasto misto: Vilhelm Helander 60. Helsinki: Vilhelm Helander-toimituskunta.

Idström, T. & Wiias, O. (1950). Strömforsin tehtaat sanoin ja kuvin. Loviisan Uusi Kirjapaino Oy.

Kautovaara, P. (1986). Ruukin töissä. Kunnallispaino.

Marttila, J. (2014). Työ teollistumisen ja arjen rajapintana: Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880-1950. Väistökirja, Jyväskylän yliopisto.

Metalinjalostajat ry. (2014). Teräskirja. Metallinjalostajat ry. Bookwell Oy.

Oksanen, E. & Sarvas, A. (1991). Vanha Pyhtää: Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Pyhtään kunta; Ruotsinpyhtään kunta.

Rautakorpi H., Enström, A, Nuorisoseura Wiiri ry (2008). Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009. Ruotsinpyhtää, Loviisa.

Salokorpi, A. (1999). Suomen rautaruukit. Otava. Keuruu.

Sirén, O. & Palmén, Å (1971). Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695-1970. Ruotsinpyhtää: A. Ahlström, Strömforsin tehdas.

Lehdet ja digitaaliset lähteet

Helsingin Sanomat (4.1.1993).

Ruotsinpyhtään ruukkialue elpyy. Vanhat peruseruukkilaisetkin ovat vihdoin alkaneet arvostaa asuinseutuaan. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003202339.html>

Kauppalehti (6.5.2014). Strömfors lopettaa

Ruotsinpyhtäällä. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromfors-lopettaa-ruotsinpyhtaalla/>

RKY, Strömforsin ruukkiyhdyshenkilö. Vierailtu

11.5.2021 / http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918

Taloussanomat (12.1.1999). Ahlström

selkeyttää toimintojaan. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000001298579.html>

Strömforsin virallinen matkailusivusto. /

Vierailtu 11.5.2021 / <https://stromforsinruukki.com/>

YLE Uutiset (3.11.2015). Tehdas lopetti –

tilalle tulee hyvinvointipuisto. Vierailtu 01.08.2021 / <https://yle.fi/uutiset/3-8427439>

Kuvalähteet

AE = Astria Excell

Kansikuva, Kartta Isojakoa varten, karttaosa 6/11, G.W.Kraemer, 1803. Digitoitu karttakokoelma, Maanmittauslaitoksen arkisto, Helsinki.

Kuva 1 (s.1), Ruotsinpyhtään kartta vuodelta 1855. Kalmbergin kartasto. Doria-tietokanta.

Kuva 2 (s.2). Rautaruukkien sijainti. Pirjo Viitasen piirros kirjassa Suomen vuoritoimi 1809-1884, Laine, 1948-50, Helsinki.

Kuva 3 (s.6). Lars Forsellein maakirjakartat, vuosi 1692, KA b28a1-1-2. JYX-tietokanta.

Kuva 4 (s.7). Ilmakuva Strömforsista 1950-1970-luvulta. Salli Markkarsen yksityisarkisto.

Kuva 5 (s.8). Diagrammi Strömforsin toimintapihojen muodostumisesta 1750-1850-luvuilla. Pohjana Kartta Isojakoa varten, karttaosa 6/11, G.W.Kraemer, 1803. Digitoitu karttakokoelma, Maanmittauslaitoksen arkisto, Helsinki.

Kuva 6a-d (s.9) Kartta vuodelta 1910. Kirjasta Strömfors - Tehdas ja tehdasyhdyshenkilö. (Sirén, O. & Palmén, Å, 1971)

Kuva 7 (s.10) Loviisan kaupungin pohjakartta, Strömforsin ruukinkeskusta. kartta.loviisa.fi

Kuva 8 (s.11) Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen karttapalvelu. Strömforsin ruukkialueen RKY-alueen raja.

Kuva 9 (s.12) Ortokuva Strömforsista vuodelta 2019. Loviisan kaupungin karttapalvelu.

Kuva 10 (s.13) Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 11 (s.14) Tiiliruukin aitan vuorilaudat kesällä 2021. AE.

Kuva 12 (s.14) Sahanmäen asuintalo, kesä 2021. AE.

Kuva 13 (s.14) Letkumakasiinin ullakon ovi, kesä 2020. AE.

Kuva 14 (s.15) Krouvinmäen savitalo kesällä 2021. AE.

Kuva 15 (s.15) Vaasanlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 16 (s.16) Savitalon ikkuna kesä 2021, AE.

Kuva 17 (s.16) Navetan ovi, kesä 2021, AE.

Kuva 18 (s.16) Tallin länsijulkisivu, kesällä 2021. AE.

Kuva 19 (s.17) Yläpaja kesällä 2021. AE.

Kuva 20 (s.18) Alapajan pääty, kesä 2020. AE.

Kuva 21 (s.18) Strömforsin kirkko, tuntematon vuosi. Ivar Ekströmin kokoelma, Varkauden museot, Finna-tietokanta.

Kuva 22 (s.18) Päärakennus kesällä 2021, AE.

Kuva 23 (s.19) Diagrammi Strömforsin ruukin säilyneen rakennuskannan tyylipiirteiden jakautumisesta. Pohjakarttana Loviisan kaupungin pohjakartta vuodelta 2021. kartta.loviisa.fi

